

Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Quarterly of Social Studies Research in Iran
Vol. 11, No. 3:569-591, Autumn 2022
Doi: 10.22059/JISR.2022.324481.1213

**Garbage Economy and Emotional World of Suffering:
An Ethnographic Research among Poor, Marginalized People in Tabriz ***
Asghar Izadi-Jeiran¹

Received: August 27, 2021

Accepted: June 12, 2022

Abstract

Introduction: In this article, I will use the anthropology of emotions to consider the emotional life and culture of Malla-Zeynal, a poor neighborhood of Tabriz, in a broader collective context. The thriving garbage economy in this neighborhood in recent years has created new social relations that have affected the everyday experiences of individuals, families, and the local community. This economy has divided the men of Malla-Zeynal into three distinct groups: Owners of large waste storage facilities, owners of transport and transfer trucks, and waste collectors who work with handcycles.

Method: Based on two long-term fieldwork, three and six months follow-up in the last two years, I witnessed and heard the anger and shame of the two groups whose livelihoods were made possible by this economy. Data collection is mainly based on participant observation and presence in the field. By noting situations, people, and dialogs in everyday life, a large amount of data emerged. Although the primary forms of analysis of the field notes were written during the fieldwork, the final and systematic analysis began upon leaving the field: I read the field notes line by line and identified the themes. Then I wrote a memo for each theme. The final ethnographic writing is a combination of field note excerpts-commentary units—all connected by a reference to the main theme. These units are examples of lived scenes and situations that help us understand how one area of collective life, the social relations surrounding the garbage economy, shaped certain feelings among poor people. The

* Research Paper, the second field trip for writing this article sponsored by General Office of East Azerbaijan province through a research project “Poverty and Health: An Ethnographic Research among Poor Marginalized People of Tabriz”.

1. Assistant Professor, Department of Social Sciences, Head of Research Core for Cultural Anthropology, University of Tabriz, Tabriz, Iran, a.izadijeiran@tabrizu.ac.ir

emotional world of these poor, marginalized people is the only resource for their suffering.

Findings: The people of Malla-Zeynal suffer in four emotional ways. First, they live in a noisy soundscape of the garbage economy of their relatives and neighbors, so they must endure the unbearable. Without permission to protest, they cook, especially the women, but eat themselves. Secondly, the men become angry when they have to watch the owners of the warehouses advance in an immoral way. Faced with the choice between honor or progress, the men, especially the young ones, find themselves in a cultural dilemma. Third, working as garbage collectors in an environment where most people are familial leads the inferior group in this economy to feel an extreme level of shame. And fourth, the currency of the garbage economy has led parents to stop taking seriously the young children they send to work collecting garbage.

Conclusion: The bottom line is that the men and women of Malla-Zeynal control their inner and intense feelings. Otherwise, they are afraid of losing control and going crazy. In this way, they are in a process of internalizing negative emotions. These emotions pass through their body and psyche. The suffering of Malla-Zeynal has been medicalized, which explains why they consume many drugs.

Keywords: Anthropology of Emotions, Garbage Economy, Poor People, Suffering, Ethnography, Tabriz.

References

- Abu-Lughod, L. (1986), **Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society**, Berkeley: University of California Press.
- Alizadeh-Aghdam, M., & Mohammadamini, H. (2012), A Survey of The Causes and the Consequences of the Slum Areas Formation with Special Attitudes Towards the City of Khomein, *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, No 2: 121-138. (*In Persian*)
- Atkinson, P., & Hammersly, M. (2007). **Ethnography: Principles in Practice**, London: Tavistock.
- Beatty, A. (2005), "Emotions in the Field: What Are We Talking About?" **Journal of the Royal Anthropological Institute**, No. 11: 17-37.
- Beatty, A. (2014), "Anthropology and Emotion", **Journal of the Royal Anthropological Institute**, No. 3: 545-563.
- Beatty, A. (2019), **Emotional Worlds: Beyond An Anthropology of Emotion**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourgois, P. (2002), "Understanding Inner-City Poverty Resistance and Self-Destruction", in **Exotic No More Anthropology on the Front Lines**, edited by Jeremy MacClancy, Chicago & London: University of Chicago Press, pp. 15-32.
- Briggs, J. (1970), **Never in Anger: Portrait of an Eskimo Family**, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Briggs, J. (1978), "The Origins of Nonviolence: Inuit Management of Aggression", in Ashley Montague (ed.), **Learning Non-Aggression: The Experience of Non-Literate Societies**, New York: Oxford University Press.

- Briggs, J. (1998), **Inuit Morality Play: The Emotional Education of a Three-Year-Old**, New Haven, CT: Yale University Press.
- Dukes, D. et al. (2021), “The Rise of Affectivism”, **Nature Human Behavior**, No. 7: 816-820.
- Emerson, R. et al. (2011), **Writing Ethnographic Fieldnotes**, 2nd edition, Chicago: University of Chicago Press.
- Facilitation Center for Malla-Zeinal (2019) Population and Housing Report. (*In Persian*)
- Fassin, D. et al. (2015), **At the Heart of the State: The Moral World of Institutions**, Translated by Patrick Brown and Didier Fassin, London: Pluto Press.
- Gaffman, E. (1986), **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**, Touchstone.
- Gay Blasco, P. & Wardle, H. (2019), **How to Read Ethnography**, 2nd edition, London & New York: Routledge.
- Geertz, H. (1959), “The Vocabulary of Emotions”, **Psychiatry**, No. 22: 225–237.
- Kleinman, A., Das, V., & Lock, M. (1997), **Social Suffering**, Berkeley: University of California Press.
- Lindholm, C. (2007), **Culture and Identity: The History, Theory, and Practice of Psychological Anthropology**, Oxford: Oneworld Publications.
- Lutz, C. (1988), **Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and their Challenge to Western Theory**, Chicago: University of Chicago Press.
- Lutz, C., & White, G. (1986), The Anthropology of Emotions, **Annual Review of Anthropology**, No. 15: 405–436.
- Martin, E. (2007), **Bipolar Expeditions: Mania and Depression in American Culture**, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Marx, K. (2019), **The Critique of Political Economy**, Translated by Hasan Mortazavi, Tehran: Lahita. (*In Persian*)
- Miller, B. (2017), **Cultural Anthropology in a Globalizing World**, 8th edition, Boston: Pearson.
- Naghdi, A. et al. (2021), “The Study of Variety, challenges of marginality Games of informal settlement residents with formal urban policies (The Case of Saveh)”, **Quarterly of Social Studies and Research in Iran**, No 1: 243-275. (*In Persian*)
- Rosaldo, M. (1980), **Knowledge and Passion: Ilongot Notions of Self and Social Life**, Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Scheper-Hughes, N. (1992), **Death without Weeping: The Violence of Everyday Life in Brazil**, Berkeley: University of California Press.
- Scheper-Hughes, N. (2001), **Saints, Scholars and Schizophrenics: Mental Illness in Rural Ireland**, 2nd edition. Berkeley: University of California Press.
- Shweder, R., & LeVine, R. (eds.) (1984), **Culture Theory: Essays on Mind, Self, and Emotion**, Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- Valentine, C. A. (1963), “Men of Anger and Men of Shame: Lakalai Ethnopsychology and Its Implications for Sociopsychological Theory”, **Ethnology**, No. 2: 441–77.

- Wikan, U. (1990), **Managing Turbulent Hearts: A Balinese Formula for Living**, Chicago: University of Chicago Press.
- Zahavi, D. (2003), Phenomenology of self, In **The self in Neuroscience and Psychiatry**, T. Kircher and A. David eds. Cambridge University Press.

اقتصاد آسغال و جهان عاطفی رنج: مردم‌نگاری تهیدستان حاشیه‌نشین تبریز*

اصغر ایزدی جیران^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۶/۵

Doi: 10.22059/JISR.2022.324481.1213

چکیده

در این مقاله به کمک مردم‌شناسی عواطف، حیات عاطفی و فرهنگ احساسات مردم تهیدست محله قپانلار در تبریز در بسترهای بزرگ‌تر جمعی مطالعه می‌شود. اقتصاد پروتق آسغال و ضایعات در چند سال اخیر در محله، پیوندهای جمعی جدیدی را خلق کرده که در آن، تجربه هرروزه افراد، خانواده‌ها و اجتماع محلی تحت تأثیر قرار گرفته است. این اقتصاد، جامعه مردان قپانلار را به سه گروه تقسیم کرده است: ۱. صاحبان کارگاه‌های بزرگ انبارکننده، ۲. وانت‌دارها و نیشان‌دارهای حمل‌کننده؛ ۳. چرخی‌های گردآورنده آسغال‌ها و ضایعات. براساس کار میدانی طولانی‌مدت در دو دوره پژوهشی در این محله، به ترتیب سه و شش ماه، داده‌ها از طریق مشاهده مشارکت‌آمیز و سایر فنون از جمله گفت‌وگوی غیررسمی جمع‌آوری شد. یافته‌ها نشان می‌دهد جهان عاطفی این مردم فرودست حاشیه‌نشین، هم‌زمان محل رنج‌کشیدنشان از چهار طریق است: ۱. آن‌ها در بافت آزاردهنده اقتصاد آسغال متعلق به خویشان و همسایگان‌شان می‌زیند؛ بنابراین باید امر غیرقابل تحمل را تحمل کنند. به‌طور خاص زنان می‌جوشند، ولی خودخوری می‌کنند؛ ۲. مردان جوانی که شاهد پیشرفت صاحبان مغازه‌های ضایعاتی‌اند، دیوانه می‌شوند. آن‌ها بین انتخاب شرف یا پیشرفت، در بن‌بستی فرهنگی گیر کرده‌اند؛ ۳. چرخی‌ها وقتی در محیطی بر سر سطل‌ها می‌روند که بیشتر افراد قوم و خویشان‌اند، شرمگین می‌شوند؛ ۴. با شیوع اقتصاد آسغال، عواطف والدین آذربایجانی، مشهور به غیرت‌ورزی، به بی‌اعتنایی تحمیل شده دگرگون می‌شود. این عواطف هرروزه آزاردهنده، در جامعه و فرهنگ قپانلار عنصری اصلی‌اند.

واژه‌های کلیدی: اقتصاد آسغال، تبریز، رنج، عواطف، فقرا، مردم‌شناسی، مردم‌نگاری.

* مقاله پژوهشی، مستخرج از طرح تحقیقی با عنوان «فقر و سلامتی: پژوهشی مردم‌نگارانه در میان فرودستان حاشیه‌نشین تبریز»، با حمایت مالی استانداری آذربایجان شرقی.

^۱ استادیار گروه علوم اجتماعی، مدیر هسته پژوهشی مردم‌شناسی فرهنگی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران، a.izadijiran@tabrizu.ac.ir

مقدمه و طرح مسئله

فرهنگ در موقعیت‌های خاص و زیسته، به تدریج در قالب الگوهای عمل، اندیشه و احساس متبلور می‌شود. پرسش اصلی پژوهش حاضر در این پژوهش آن است که آیا ارتباطی میان حیات جمعی و حیات روانی وجود دارد و اگر آری، چگونه قلمروهایی از حیات جمعی مانند قلمرو فعالیت‌های اقتصادی، بر زندگی عاطفی افراد و گروه‌ها تأثیر می‌گذارد. در این مقاله، با تکیه بر کار میدانی طولانی‌مدت در میان یکی از اجتماعات تهیدست در شهر تبریز، موقعیت شغلی نوظهور خاصی در سال‌های اخیر بررسی می‌شود که نقشی کلیدی در جهان عاطفی افراد داشته است (بیتی، ۲۰۱۹). مردم‌شناسی عواطف^۱، این جزء اساسی تجربه مهم بشری شامل احساسات را دقیقاً در آن بستر و زمینه‌ای قرار می‌دهد که افراد، در آن زندگی روزانه‌شان را می‌گذرانند. دل‌مشغولی کلاسیک مردم‌شناسان همواره این بوده که چگونه فرهنگ بر شکل‌گیری حالت‌های عاطفی افراد تأثیر می‌گذارد (گیرتز، ۱۹۵۹). از این‌رو، مردم‌شناس‌های عواطف، آن را میان جوامع گوناگون و به‌ویژه غیرغربی، در بافت فرهنگی خاص یا شیوه خاص زندگی‌شان مطالعه می‌کنند (شوئدر و لوین، ۱۹۸۴؛ لوتز و وایت، ۱۹۸۶). نحوه تأمین معیشت، یکی از شالوده‌های اساسی است که فرهنگ یک گروه اجتماعی بر بنیاد آن نضج می‌گیرد، الگودار می‌شود و راهنمای عمل، اندیشه و احساس می‌شود (میلر، ۲۰۱۷). اقتصاد آشغال یا اقتصاد مبتنی بر جمع‌آوری زباله و ضایعات در محله تهیدست قپانلار، طی زمان، در کنار بافت‌ها و فرایندهای دیگر جمعی، به حیات روانی افراد نفوذ کرده است.

برخلاف رویکردهای تقلیل‌گرا و متعارف در مردم‌شناسی عواطف که بررسی احساسات را به‌طور کلی، بر ساخت‌گرایانه، تعمیم‌گرا، بدون ذکر مثال‌های ملموس و عمدتاً با تمرکز بر واژه‌های عواطف انجام می‌دادند (روزالدو، ۱۹۸۰؛ لوتز، ۱۹۸۸)، رویکردهای عمل‌گرایانه به توصیف دقیقی از جزئیات، موقعیت‌ها و افراد، و ایجاد پیوند بین تاریخ‌های شخصی و شکل‌های مشترک فرهنگی و فرایندهای عمومی اجتماعی متعهدند (ابولقود، ۱۹۸۶؛ بریگز، ۱۹۷۰). این مردم‌نگارها شاهدان مستقیم «اپیزودهای عواطف» آند (بریگز، ۱۹۹۸؛ بیتی، ۲۰۰۵). در این مقاله، یکی از این اپیزودها را در قسمت «زباله‌گردی و شرم» توصیف می‌شود. اینجا «حیات عواطف در جامعه» به تمرکز توصیفی و تحلیلی درمی‌آید: «حیات عواطف در عمل، در

1. anthropology of emotions
2. emotional episodes

شرایط خاص، شکل‌گرفته تحت فشارهای مادی و فکری مشخص.» روایت مردم‌نگارانه به آشکارساختن «بسترها، شخص‌ها، و تاریخ‌ها که عواطف را تولید می‌کنند» کمک می‌کند (بیتی، ۲۰۱۹: ۷۴). در این مقاله، برخلاف رویکردهای کلان جامعه‌شناختی در بررسی حاشیه‌نشینی (علیزاده اقدم و محمداینی، ۱۳۹۲؛ نقدی و همکاران، ۱۴۰۰)، تجربه زیسته مردمان حاشیه‌نشین را به زیر دید میکروسکوپی مردم‌نگارانه خواهیم برد.

سایت میدانی و کار میدانی

در کار میدانی مردم‌نگارانه، به‌جای مفهوم رایج جامعه آماری در پژوهش‌های کمی، از سایت میدان یا ستینگ^۱ استفاده می‌شود: «ستینگ، یک بافت مشخص و دارای نام است که پدیده‌ها در آن روی می‌دهند» (اتکینسون و همسرلی، ۲۰۰۷: ۳۲). شهر تبریز بیش از ده محله حاشیه‌نشین دارد. این محله‌ها هم ویژگی‌های مشترک دارند و هم متمایز و منحصر به فرد. سایت میدانی مورد مطالعه در پژوهش حاضر، محله قپانلار در شهر تبریز است (قپانلار نام مستعار، به معنای «از ریشه کنده‌شده‌ها» است؛ کسانی که از سرزمین‌های اجدادی خود در روستاها و مناطق عشایری در قره‌داغ کنده شده‌اند). جمعیت تقریبی قپانلار حدود ۱۸ هزار نفر برآورد شده است (گزارش دفتر تسهیلگری محله، ۱۳۹۸). مردمان قپانلار مهاجران روستایی و عشایری منطقه قره‌داغ و عمدتاً از شهرستان‌هایی مانند هریس، اهر و کلیبر هستند. منازل قپانلاری‌ها روی تپه مشرف به کوه عینالی ساخته شده و از این‌رو منظره عمومی این محله به شکل دره-تپه است. همین وضعیت توپوگرافیک موجب شده کوچ‌هایی به وجود بیاید که بر تعداد زیادی از پله‌ها، گاه تا بیش از صد پله هستند. روابط اجتماعی ساکنان قپانلار، اساساً بر پایه پیوندهای خویشاوندی شکل گرفته است و ریشه آن به نوع مهاجرت در این منطقه بازمی‌گردد که از نوع مهاجرت‌های فامیلی است. مهاجرت‌ها به قپانلار از دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ آغاز شد و در دهه‌های ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰ به اوج خود رسید و سپس در دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ به پایداری نسبی رسید.

مردم‌نگاری براساس کار میدانی یا مشاهده مشارکتی پژوهشگر ممکن می‌شود. این پژوهش نمایانگر بخشی از مطالعه ادامه‌دار پژوهشگر از محله‌های حاشیه‌نشین تبریز و به‌طور خاص قپانلار است که از ۱۳۸۴ شروع و با وقفه‌ای نسبتاً طولانی، از سال ۱۳۹۳ از سر گرفته شد و همچنان ادامه دارد. بازه زمانی کار میدانی این مردم‌نگاری سه ماه از اسفند ۱۳۹۷ تا اردیبهشت

۱۳۹۸ و شش ماه از خرداد تا آبان ۱۳۹۹ را دربرمی‌گیرد. در دوره‌های قبلی، گاه پژوهش محض در کسوت استاد دانشگاه صورت گرفت و گاه در هنگام همکاری با NGOها به‌عنوان «عضو تیم شناسایی» و «مددکار» انجام شد. در این دوره، نقش «پژوهشگر مستقل» به‌عنوان استاد دانشگاه در محوریت کار بود. در این نقش‌های اخیر در دوره کار میدانی لازم برای این پژوهش، پژوهشگر در قلمروهای عمومی و خصوصی محله و اهالی‌اش قرار گرفت. با اینکه در این پژوهش از تکنیک اصلی جمع‌آوری داده‌ها در کار میدانی مردم‌شناختی شامل مشاهده مشارکت‌آمیز استفاده شد، از فنون رایج دیگری نظیر مشاهده مستقیم، گفت‌وگوی غیررسمی یا «شنیدن موقعیتی» (فترمن، ۲۰۱۵) هم بهره گرفته شد. در واقع در حین مشاهده مشارکت‌آمیز یا حضور در زندگی روزانه اهالی قپانلار در عرصه‌ها و موقعیت‌های مختلف بود که فنون دیگر هم به‌کار برده می‌شد. این امر به ویژگی چندتکنیکی کار میدانی بازمی‌گردد که در آن تلاش می‌شود از حس‌های متنوع پژوهشگر در فهم مردمان مورد مطالعه استفاده شود: دیدن، شنیدن و تجربه‌کردن.

برای حضور در قلمروهای عمومی، از جمله خیابان اصلی قپانلار و مغازه‌ها، از راه‌های زیر استفاده شد: پرسه‌زنی در سراسر خیابان، نشستن جلوی برخی از مغازه‌هایی که متعلق به مطلعان کلیدی بود، حضور در تجمع‌گاه‌های برخی از گروه‌ها نظیر گیم‌نت یا گاراژ ضایعاتی، حضور در جلسات مردمی دفتر تسهیلگری و حضور در برخی از پروژه‌های عمرانی محله. پذیرفته‌شدن در قلمروهای عمومی، به‌خاطر قرابت سنی و جنسی، در میان گروه‌های نوجوان و جوان مرد زودتر از گروه‌های دیگر ممکن شد. حضور مداوم با دفترچه یادداشتی در دست، در بسیاری از مواقع، ذهن‌ها و احساسات شمار زیادی از اهالی را به پژوهشگر مثبت کرد. آن‌ها با تصویری که از پژوهشگر به‌عنوان استاد دانشگاه داشتند که فقط برای نوشتن یک کتاب به محله آمده، احساس خوبی به او پیدا کردند. از دیدگاه آن‌ها، پژوهشگر بدون هیچ‌گونه منفعت مادی و اجتماعی که همواره پای کاندیداهای شورای شهر و مجلس را به محله کشانده، برای منافع آن‌ها وقت خود را در محله سپری می‌کند.

برای نگارش یک روایت تماتیک مردم‌نگارانه، واحدهای گلچین-توضیح^۱ خلق شدند که مربوط به مضمون اصلی‌اند. گلچین‌ها گزینش‌هایی از یادداشت‌های میدانی برای نشان‌دادن نکته تحلیلی هستند و توضیح‌ها بسط نکته تحلیلی براساس فیلدنوت است که در پیوند با

1. excerpts-commentary units

الگوها یا فرایندهای عمومی در میدان مورد مطالعه صورت می‌گیرد (امرسون و همکاران، ۲۰۱۱). در این مقاله، دو سبک نوشتاری برای بازنمایی یادداشت‌های میدانی به کار رفت: ۱. سبک گذرا که در آن، مردم‌نگار در صحنه‌ای خاص و در موقعیتی معین حضور دارد و سبک تکراری وقتی که مردم‌نگار غایب است و توصیف شامل بیان الگوهای مشترک می‌شود (گای بلاسکو و واردل، ۲۰۱۹).

اقتصاد آسغال

سه ویژگی خاص قپانلار عبارت‌اند از: ۱. کالبد دره و تپه‌ای؛ ۲. اقتصاد ضایعاتی؛ ۳. اجتماع طایفه‌ای. قپانلار در سال‌های اخیر به یکی از قطب‌های مهم جمع‌آوری و تفکیک زباله تبدیل شده است. محور اقتصاد محلی قبل از آغاز و رونق‌گیری ضایعات، حول مهارت‌های مربوط به کارهای ساختمانی می‌گردید، اما با رکود پروژه‌های ساختمانی و ارزشمندشدن مواد ضایعاتی نظیر انواع فلزات، پلاستیک و کارتن برای کارخانه‌های تولیدی، شمار زیادی از افراد به طرف کارهای ضایعاتی رفتند. حدود ۱۵ سال پیش که اولین سفر میدانی پژوهشگر به محله انجام گرفت، تعداد گاراژهای مصالح ساختمانی فراوان بود، اما در سال‌های اخیر از تعداد این گاراژها کم شده و گاراژهای جمع‌آوری ضایعات، به جای آن‌ها سر برآورده و روز به روز در حال رشد است. ضایعات اکنون نبض اقتصادی محله است. نه تنها مغازه‌ها و گاراژهای بزرگ سراسر محله و به‌طور خاص خیابان اصلی را به قبضه خود درآورده‌اند، بلکه هر مرد جوان ناامید از پیدا کردن شغلی در بیرون از محله، اگر مغازه کوچکی داشته باشد یا بتواند اجاره کند، به فکر این است که کسب‌وکار ضایعاتی راه بیندازد. هر روز تعداد بیشتری از این مغازه‌های کوچک مشاهده می‌شود. دامنه این مغازه‌های کوچک تا دورترین نقطه‌ها و پرت‌ترین جاهای خیابان اصلی هم رسیده است. کار ضایعاتی در اقتصاد رکودی ایران معاصر، به اهالی زندگی دوباره داده است.

در سال‌های اخیر، بسیاری از اهالی قپانلار کار قبلی خودشان را رها کرده‌اند و به کار ضایعاتی مشغول شده‌اند؛ برای مثال، فردی که یک گچ‌کار حرفه‌ای بود و بهترین شاه‌عباسی‌ها را می‌زد یا سیمانکار یا بنا بود، شغلش را کنار گذاشت. پیدایی یک شغل پردرآمد توجه بسیاری افراد را جلب کرد. در جای‌جای محله، مغازه‌های جمع‌آوری ضایعات باز شد. گروهی از افراد شامل چرخی‌ها، وانتی‌ها، نیسانی‌ها و صاحبان مغازه‌ها به یکدیگر گره خوردند و شغل ضایعاتی به یک حرفه آرمانی در محله تبدیل شد. کسان بسیاری وضع مالی‌شان به یکباره تغییر کرد.

ماشین و زمین خریدند. شماری از محله رفتند، اما تعداد زیادی همچنان در محله مانده‌اند؛ چرا که قبانلار به یکی از مراکز اصلی جمع‌آوری ضایعات در حد خرد و متوسط در تبریز تبدیل شده است. مرکز اصلی جمع‌آوری و تفکیک ضایعات در سطح کلان، میان است. اکنون به قول محلی‌ها «آل وئر» (خرید و فروش) ضایعات، جریان شغلی اصلی برای اهالی قبانلار است. آل وئر درمورد وانتی‌ها و نیسانی‌ها شامل رفتن به کوچه و خیابان، صدازدن با بلندگو و خریدن ضایعات در درب منازل و سپس فروختن آن به مغازه‌های ضایعاتی محله می‌شود. آل وئر درمورد چرخی‌ها، گشتن در سطل‌های زباله، سواکردن پلاستیک، مقوا و فلزات و سپس فروختن آن‌ها به مغازه‌های ضایعاتی محله است. اکنون نبض اقتصادی محله با ضایعات و بعد از آن شغل‌های مرتبط با ماشین مانند انواع تعمیرات می‌تپد. در این مقاله جنبه‌هایی از اقتصاد ضایعاتی را باز خواهیم کرد که به عواطف اجتماع محلی و گروه‌های مختلف آن مربوط است.

تصویر ۱. چرخ‌های دستی برای جمع‌آوری زباله و نیسان

منبع: نگارنده، تیر ۱۳۹۹

ناراحتی اجتماعی: تحمل امر غیرقابل تحمل

در محله قبانلار، محل زندگی و محل کسب متقابلاً روی یکدیگر تأثیر گذاشته‌اند. چیزی که به آن در ادبیات مطالعات شهر مشاغل مزاحم گفته می‌شود، در همه‌جای محله وجود دارد: از تعمیرات ماشین تا فروش مصالح ساختمانی و گاراژهای بزرگ جمع‌آوری ضایعات. در این

نفوذ متقابل اما این کسب‌وکار زباله یا ضایعات -به شکل جمع‌آوری، خرید، تفکیک و انتقال- است که زندگی را به عقب می‌راند و آرامش آن را آزار می‌دهد. این کارکردن مشاغل مختلف است که فضای عمومی محله را قبضه کرده و فضای کمتری برای زیستن باقی گزارده است. اینجا اقتصاد است که گوش جامعه، فرهنگ و خانه را کر کرده است.

نیسان‌های آبی، نبض حیات اقتصادی محله‌اند؛ زیرا در این سال‌های اخیر، تعداد زیادی از مردان، نوجوانان و کودکان مجبور به جمع‌آوری زباله شده‌اند؛ اقتصادی که به این مردمان، به واسطه انباشتی از فقدان‌ها تحمیل شده است. با وجود این، چیزی که نیسان‌های آبی دارند عادی می‌کنند، فراموشی یا انکار ناگزیر سکوت، پاکیزگی و هم‌آهنگی در بافت عمومی محله است.

قیانلار مکانی آرمانی برای کار و شغل زباله و ضایعات است. جمله یکی از مغازه‌دارهای ضایعاتی حین گفت‌وگویمان این منظور از آرمانی‌بودن را آشکارتر می‌کند. او با اشاره به کپه بزرگ از ضایعات ریخته‌شده در مقابل مغازه‌اش گفت: «ریختن ضایعات روی زمین وسط خیابان را کجا می‌توانی ببینی؟ در ولیعصر [از محله‌های مرفه‌نشین تبریز] می‌بینی؟» قیانلار این وضعیت نابسامان کپه‌های آشغال و ضایعات را در جای‌جای خیابان اصلی درون خودش جای داده است. نابسامانی کپه‌های آشغال و ضایعات، شکل، صدا و بوی مخصوص خودش را به چشم‌انداز شاهراه اصلی محله داده است: به هم‌ریختگی، کثافت، شلوغی، سروصدا، ماشین‌ها و تمام امور مربوط به ضایعات.

این ویژگی برآمده از اقتصاد زباله و ضایعات، هم‌زمان از شالوده‌های اساسی محله به‌مثابه یک اجتماع و فرهنگ (میلرف ۲۰۱۷) است که خود را در عرصه‌های مختلفی نشان می‌دهد؛ اینکه در این محله می‌توان کارهایی کرد که در محله‌های دیگر، به‌ویژه محله‌های مرفه نمی‌توان انجام داد. چیزی که در محله‌های دیگر طرد می‌شود، اینجا پذیرفته شده است؛ البته برای ساکنانی که زندگی‌شان به ضایعات وابسته است، نه پذیرشی از روی رضا. کار زباله و ضایعات در محل زندگی، غیرقابل‌تحمل است، ولی همه حتی صاحبان مغازه‌ها که سود بالایی دارند، به ظاهر نامطلوب انباشت انواع ضایعات تا وسط خیابان، صدای سرسام‌آور وانت‌ها و نیسان‌ها و پر و خالی کردن بار تن داده‌اند و چرخ‌هایی که در خیابان‌ها در حال گشتن سطل‌های زباله‌اند.

زیستن با امور غیرقابل‌تحمل، بر حیات عاطفی قیانلاری‌ها تأثیر گذاشته است. زیستن امور غیرقابل‌تحمل، راه خودش را در حیات عاطفی اهالی باز می‌کند. در ظاهر به نظر نمی‌رسد وضعیت نابسامان شغل زباله و ضایعات اهالی را ناراحت کند، ولی وقتی به‌خاطر توقف

نیسان‌ها، بر سر سد معبرشدن خیابان اصلی دعوا می‌شود یا پر و خالی کردن ضایعات از ماشین‌ها به وقت ظهر گوش همسایه‌ها را آزار می‌دهد یا وقتی که ضایعات تا جلوی در خانه‌های همسایه دیواره دیوار می‌رود یا گاهی که جلوی این مغازه‌ها جمعی از افراد دارند با صدای بلند حرف می‌زنند، همگی «ناراحتی اجتماعی»^۱ (شپرهیوز، ۲۰۰۱) را پدید می‌آورند.

اهالی این محله نمی‌توانند این پریشانی‌شان را ابراز کنند. آن‌ها می‌دانند که ناگزیر بخش مهمی از اقتصاد خانوارهای هم‌محله‌ای‌هایشان از رهگذر آن عبور می‌کند. نمی‌توانند با صاحب مغازه، نیسان‌دار، چرخ‌چی و هر شخص دیگر مرتبط با این شغل، دربیفتند و اعتراض و ناراحتی‌شان را اعلام کنند. کار زباله و ضایعات چنان با هستی اجتماعی محله عجین شده که جزء جدایی‌ناپذیر آن به حساب می‌آید و به همین سبب، باید آن را تحمل کرد. هیچ راه‌حلی تا به حال عملی نشده که طبق آن، هم منافع شاغلان کار زباله و ضایعات حفظ شود و هم آرامش و آسایش اهالی. صحبت‌های ساکنان محله و حتی خود شاغلان، بیانگر آن است که خودشان هم دوست ندارند ظاهر و گوش محله این‌چنین وضعیت نامناسبی به خودش بگیرد. با این اوصاف، ناراحتی به جای ابرازشدن به بیرون، به درون و به جهان عاطفی فرد بازمی‌گردد (بورگوا، ۲۰۰۲). زنان که در مقایسه با مردان، وقت بیشتری از روز را در خانه می‌گذرانند، بیش از هر گروه دیگری ناراحت می‌شوند. اما سکوت می‌کنند. این الگوهای رفتاری، در نهایت جزئی از فرهنگ عواطف اهالی می‌شود که قدرت زیادی در «جلوگیری از خشم» (روزالدو، ۱۹۸۰) بومیان به دست می‌آورد. خشم ناپدید نمی‌شود، بلکه زنان یاد می‌گیرند آن را تحت کنترل مستمری دریاورند.

بن‌بست فرهنگی و خشم

با وجود اینکه محله برنده بازی تغییرات اقتصادی است، «توزیع اجتماعی رنج» (کلینمان، داس، و لاک، ۱۹۹۷) و کامیابی در بین ساکنان متفاوت است. شغل زباله و ضایعات، شماری کارفرمای کوچک دارد؛ همان صاحبان مغازه‌های بزرگ یا گاراژها. بنا بر گفته‌های اهالی، بیشتر این کارفرماها اهل یووا (نام مستعار) -روستایی در منطقه قره‌داغ- هستند، ولی همه یا بیشتر یووایی‌ها ضایعاتی‌اند. درواقع یوایی‌ها دریافت‌کننده ضایعات‌اند. ضایعات را بار نیسان‌های آبی می‌کنند و به مناطق بزرگ جمع‌آوری ضایعات اطراف تبریز مانند مایان می‌فرستند. این گروه

1. social dis-ease

بیش از همه شاغلان سود می‌برند. اگر دغل‌کاری و دزدی هم در کارشان باشد که به نظر بیشتر اهالی هست، پیشرفت اقتصادی‌شان سرعت غیرقابل‌باوری می‌گیرد. علائم این سرعت، ماشین‌های مدل بالایی‌اند که تناسبی با ماشین‌های مدل پایین محله ندارند. اهالی معتقدند این مغازه‌دارها تقلب می‌کنند؛ برای مثال با دستکاری ترازو یا انداختن چیزهای سنگین در بین مواد، مانند آهن بارشان را سنگین‌تر به مشتری می‌فروشند. در این پژوهش با مغازه‌دارهای ضایعاتی مختلفی در طی کار میدانی‌ام گفت‌وگو انجام شد، از جمله با یکی از آنها به نام صمد که صاحب مغازه کوچکی در میانه محله بود.

به‌عنوان پژوهشگر در مغازه فروش کولرگازی بودم و داشتم قیمت می‌گرفتم. صاحب مغازه که دفترچه یادداشت را در دستم دید فکر کرد مأمور جایی هستم و آمده‌ام تا مچشان را بگیرم که چرا روی کولرهای کارکرده رنگ می‌زنند و نونوار می‌کنند و می‌فروشند. روبه‌روی ما دو مرد جوان لم‌داده به کاپوت ماشین پرآید، خیره به ما داشتند تخمه می‌شکستند. نزدیکشان شدم و درمورد این پژوهش برایشان توضیح دادم. یکی از آن‌دو، صمد، بلند شد و خواست که برویم جلوی مغازه ضایعاتی‌اش. رفت داخل مغازه و از بین خرت‌وپرت‌های ضایعاتی، یک صندلی درب‌وداغان سوا کرد تا زیر من بگذارد. خودش هم بالای بشکه پرید.

صحبت ما طولانی شد. وقتی رسیدیم به بحث درمورد شغل خودش، یک پیرمرد آشنا هم به جمع ما اضافه شد. صمد گفت: «ضایعاتی‌های جاناوار که زرنگانند دزدی می‌کنند، در ترازو کم می‌کشند، و ظرف یکی دو سال اوزلرین تاپیلار (پولدار می‌شوند)؛ مثلاً حاجی حبیبی که ماشین چندمیلیاردی دارد و فقط ریموت ماشینش ۱۵۰ میلیون تومان است، قبلاً راننده نیسان ما بود.» پیرمرد تسبیحش را یک دور چرخاند و اضافه کرد: «من وجدانم را نمی‌توانم زیر پایم له کنم.» در حین گفت‌وگو ماشین‌های مدل‌بالایی از کنارمان رد می‌شدند که مشابه آن‌ها را می‌توانستیم در محله‌های مرفه تبریز ببینیم. من محو این ماشین‌های گران‌قیمت شده بودم و هر بار که یکی‌شان از پایین پایمان رد می‌شد چشم‌هایم تعقیبشان می‌کرد. صمد به بهت‌زدگی من خندید و گفت: «از این گران‌تر هم هست اینجا.» از او پرسیدم: «وقتی جوان‌ها این ماشین‌ها را می‌بینند چه کار می‌کنند؟» جواب داد: «یک استکان عرق می‌خورند.» پیرمرد اضافه کرد: «فیکیر وئرسن دلی اولارسان» (اگر زیاد به آن فکر کنی دیوانه می‌شوی). فاصله ماشین‌ها از پیکان تا سانتافه است. گرچه تعداد ماشین‌های ارزان زیاد است، دیدن این ماشین‌های چندمیلیاردی عجیب بود.

رژۀ رفاه در محله، رژۀ روی اعصاب است. شدت فشار روانی آنجایی زیاد می‌شود که بدانیم ناظران و صاحبان این ماشین‌های مدل‌بالا تا چند وقت پیش هم طبقه بودند و گرچه طبقه خود را تغییر داده‌اند، همچنان قوم‌و خویش هم‌اند. آن‌ها چندین خانه و مغازه در محله‌های دیگر شهر تبریز دارند، ولی همچنان محل کسبشان را از این محله خارج نکرده‌اند؛ چون جایی بهتر از قپانلار نمی‌توانند پیدا کنند که در قلب یک محله مسکونی، شغلی مزاحم داشته باشند. اهالی جلوی چشمان خودشان دیدند که چطور این قشر جدید ظرف مدت کوتاهی ثروت حیرت‌آوری را به هم زدند. این صحنه‌های بیرونی معادلی در صحنه‌پردازی‌های درونی و ذهنی ناظران دارد، چیزی که می‌تواند به قول پیرمرد به «دیوانه‌شدن» یا به قول مرد جوان به «عرق‌خوردن» بینجامد: شیوه‌های عمل‌الگویافته مردان برای کنترل و مدیریت خشم (بریگز، ۱۹۷۸). این‌ها می‌توانند فرایندهایی باشند که توضیح می‌دهند چرا تحمل روانی اهالی بسیار کم است، چرا استعداد ابتلا به اختلال‌های روانی بالا است، چرا اقدام به خودکشی زیاد است و چرا مصرف الکل شیوع یافته است. اگر سطح رفاه همه اهالی تقریباً نزدیک به هم بود، فشار روانی بر اعصاب اهالی، حداقل از این جهت وارد نمی‌شد.

تولید فشار روانی در بستر میلیاردرشدن شمار محدودی از اهالی از قبل کار زبانه و ضایعات، علت دیگری نیز دارد. ناظران رژۀ ثروت در یک بن‌بست فرهنگی گیر کرده‌اند: آیا باید آن‌ها هم دست‌به‌کار دروغ و دزدی شوند و پیشرفت کنند، یا نه مثل این پیرمرد جانب‌وجدان و اخلاق را بگیرند و عقب بمانند؟ این پرسشی است که ذهن بسیاری از مردان قپانلار را به خودش مشغول کرده است. اگر با دروغ و دزدی پیشرفت کنند، در معرض و تحت فشار قضاوت منفی اجتماع محلی قرار می‌گیرند و باید آن را تحمل کنند. اگر به وجدان اخلاقی‌شان پایبند باقی بمانند، باید سرزنش‌های خود، خانواده و فامیل را تحمل کنند که چرا تا این حد بی‌عرضه‌اند. در گزینش راه اول به نداشتن شرافت و در گزینش راه دوم به نداشتن عرضه متهم می‌شوند. راه‌حل برخی از مردان قپانلار راهی میانه بوده است، آن‌هایی که مغازه‌های کوچکی دارند و نیز نیشان‌دارها، کسانی که سعی می‌کنند هم به وجدانشان پایبند بمانند و هم از مسابقه پیشرفت عقب نمانند، اما تعداد زیادی از مردان که نه مغازه‌ای دارند و نه ماشین، مجبور به گرفتن چرخ‌ها از سر مغازه‌های ضایعاتی و رفتن به سر سطل‌های آشغال شده‌اند: تحقیرشده‌ترین قشر قپانلار.

شرم داغ ننگ اجتماعی

مغازه‌دارهای کوچک و نیشان‌دارها برندگان میانی یا قشر دوم به حساب می‌آیند. حجم دریافت بار مغازه‌دارهای کوچک کم است و برای همین سود اندکی نصیبشان می‌شود. نیشان‌دارها هم واسط بین مغازه‌دارها و مراکز بزرگ جمع‌آوری ضایعات در اطراف کلان‌شهر تبریزند. اما قشر سوم چرخی‌ها هستند که برنده‌های کوچک این اقتصاد نوظهور محلی به حساب می‌آیند. چرخی‌ها کسانی هستند که نه مغازه دارند و نه نیشان، فقط نیروی کار دارند. پرولترهای این اقتصاد محلی (مارکس، ۱۳۹۸) به لحاظ جمعیت بیشترین افراد صنف را تشکیل می‌دهند. آن‌ها بدترین شرایط کاری را تحمل می‌کنند، بیشترین زحمت را می‌کشند و کمترین درآمد را دارند. چرخی‌های پرولتر از صبح زود حدود ساعت ۶:۳۰، قبل از اینکه مغازه‌دارها و ماشین‌دارها از خواب بیدار شوند، بیرون می‌زنند. به محله‌های اطراف و خیابان‌های مرکز شهر می‌روند و تا دو سه ساعت دیگر به محله بازمی‌گردند تا اولین محموله‌شان را در کیسه‌های بزرگی که روی چرخ می‌آورند به مغازه‌دارها تحویل دهند. چرخی‌ها حتی صاحب چرخ هم نیستند، نه ضرورتاً به خاطر قیمت آن که چندان هم گران نیست، بلکه به این دلیل که نمی‌توانند چرخ را با خودشان به بالای پله‌ها بکشانند. شمار اندکی که چرخ دارند، آن را در پایین کوچه‌ها به دیرک‌های برق زنجیر کرده‌اند. برای همین، مغازه‌دارها برای این‌که کارگرهای بیشتری را به کار با خودشان ترغیب کنند، همیشه ردیفی از چرخ‌ها را جلوی مغازه‌شان می‌چینند و آن‌ها را به هر کودک، نوجوان، و مرد جوانی که حاضر باشد زباله بیاورد قرض می‌دهند. چون همه بومی محله‌اند، همدیگر را می‌شناسند و کارفرماهای بورژوا ترسی از این ندارند که چرخشان به باد برود. در ظاهر تضادی میان چرخی‌های پرولتر و مغازه‌دارهای بورژوا وجود ندارد.

برای من جای تعجب بود که چطور قیانلاری‌ها به این سرعت بتوانند خودشان را با شغل چرخی جدید وفق دهند. سرفروکردن در سطل‌های بزرگ آشغال کاری نبود که حرمت و سنت‌های مردمان مهاجر روستایی و عشایری آذربایجان به آن اجازه دهد. آن‌ها گرچه همواره در مشاغل دست پایین کار می‌کردند، شغل‌ها لطمه‌چندانی به آبرو و حرمتشان نمی‌زد. اولاً خارج از محله کار می‌کردند و ثانیاً کارشان با آشغال سروکاری نداشت. اما مردها که در فرهنگ آذربایجان و قره‌داغ با احساس غرور، اجتماعی می‌شوند و فرهنگ عامه آن‌ها مملو است از قهرمان‌های مردی چون کوراوغلو و قاچاق نبی چگونه زیر بار کار خفت‌آور رفته‌اند؟ صحنه مردم‌نگارانه زیر در اسفند ۱۳۹۷، از نحوه برخورد یکی از زباله‌گردها با من، در گاراژ

ضایعاتی واقع در ورودی محله، می‌تواند پاسخ‌هایی به این پرسش بدهد. این قطعه نشان می‌دهد که چگونه «عواطف درون مجموعه گسترده‌تری از قضاوت‌ها و احساسات درمورد زندگی و جهان پدید می‌آید و تنظیم می‌شود، همراه با تاریخ شخصی طولانی و در حال تغییر» (بیتی، ۲۰۱۹: ۲۸).

حدود یک ساعتی می‌شد که در گاراژ بودم و با صاحب مغازه و زباله‌گردها صحبت می‌کردم. یکی از چرخ‌ها وارد شد: مردی میانسال، با قدی کوتاه، پوستی تیره و دستکش‌هایی به دست. به طرف من هجوم آورد. آشغال‌هایی که جمع کرده بود را جلوی سینه‌ام گرفت. دستکش‌های ژولیده‌اش را نزدیک‌تر آورد و رو به من فریاد زد: «آلیوی آشغالا ویراسان؟» (دستت را به آشغال می‌زنی؟) جواب دادم: «نه.»

«می‌زنی؟»

«نه.»

«اگر به تو میلیارد هم بدهند نمی‌زنی. اما راحت نشسته‌اید. آدم داریم ماهانه ۱۵۰ میلیون تومان حقوق می‌گیرد، آدم هم داریم یک نان خالی هم ندارد.»
صاحب مغازه ازش پرسید: «آقا چند سر عائله هستی؟»
«شش سر.»

«ببین، همین‌قدر کار کرده است.»

کارت‌ن‌ها و نایلون‌ها را کشید. ۱۳ هزار تومان شد، کیلویی ۱,۱۰۰ تومان. مرد جوان دیگری که کنارمان بود گفت: «کارش هم این نبودها.» مرد عصبانی داستان زندگی‌اش را گفت: «نانوایی کار می‌کردم. دولت آبروی ما را برده است. دولتین گرک باشینا داش توشه [دولت باید بمیرد]. وقتی نانوا بودم از سال ۱۳۵۷، هر روز دو هزار کیلو نان می‌پختم. الان آخر کارم به اینجا رسیده است. ببین! نماینده نداشتیم که از طرف ما نانوایان حرف بزنند. دولت هم گرسنه را گرسنه‌تر کرده است. نانوایی‌ها را تبدیل به ماشینی کردند، مرد با زنش کار کردند و به من گفتند که از فردا نیا. به کارمان رسیدگی نمی‌کنند. می‌روم، معذرت می‌خواهم، از توی گه، من یا این، دستم آلوده می‌شود و گه سوا می‌کنیم. ساعت هشت صبح رفته‌ام، زخم زنگ زده: کجایی؟ می‌گویم: دارم آشغال جمع می‌کنم.»

زباله‌گرد دیگری از جمع گفت: «اگر هم مریض بشود، درآمد یک ماهش هم کفایت نمی‌کند.» داد زد، «یک ماه؟ اگر مریض بشوم، وبا خواهم گرفت.» از ریخت و قیافه من بدش

آمده بود، از ژست رسمی کاغذ و قلم به دست. «اما طرف می‌نشیند تو اداره. آن روز رفته بودم بیمه، به خاطر بازنشسته شدن. بیمه به من این طوری می‌گوید: بایست آنجا. خودش هم یک پایش را انداخته روی پای دیگرش. بهش می‌گویم: تو حقوقت به وقتش می‌آید اما من آجیمنان اولیرم [از گرسنگی دارم می‌میرم]. اهل و عیالم منتظر دست من‌اند. فهمیدی؟ اما اگر به تو میلیارد بدهند، نمی‌روی از اشغال‌ها اشغال جمع کنی.» رو به بغل دستی‌هایش کرد و تکرار کرد: «جمع می‌کنند؟» همه گفتند «نه». گفتم: «اگر مجبور بشوم می‌روم.» پولش را گرفت. با تصور اینکه من مأمور یا کارشناس اداره‌ای دولتی هستم، دوباره رویش را به من کرد: «اگر واقعاً می‌خواهید به درد رسیدگی کنید، بیایید به دردمان رسیدگی کنید. یئتیشن یونحدی دا [کسی نیست که رسیدگی کند.]» عرق ریز شده بود. از تپه‌نشین‌ها بود.

تن صدایش را گرفت. سرش را نزدیک‌تر آورد و به گوش من رساند: «من نباید الان اشغال جمع کنم. من باید ده سال پیش بازنشسته می‌شدم. اما هر که را می‌بینی یک خودکار دستش گرفته. آقا کارت چیست؟ بله، می‌نویسد و می‌رود. به خدا قسم، هر ماه ۷۰۰ هزار تومان برای انسولین زخم پول می‌دهم. قند دارد. چربی دارد. فشار دارد. می‌فهمی؟ آدم دانشاندا سفتهلیر [آدم وقتی حرف می‌زند، دیوانه می‌شود.]»

طلبکارانه با من حرف می‌زد. سرم را عقب کشیده بودم. زبانم قفل شده بود. باز تن صدایش را بالا برد: «لان این‌ها را می‌نویسی؟» جواب دادم: «می‌نویسم.» گفت: «ولی فردا صبح آدم را می‌برند و می‌کشند.» همه زدند زیر خنده. «من راستش را می‌گویم.» رفت. من هم رفتم و نزدیک‌تر کنار اجاق‌گاز وسط گاراژ نشستم. پیرمرد صاحب مغازه دنبال حرف‌های مرد عصبانی را گرفت: «آخر چرا یک کیلو گوشت شده ۱۰۰ هزار تومان؟ به ابالفصل قسم، عصر رفتم خانه گفتند گوشت نداریم. من باید چند روز کار کنم تا به اهل و عیالم گوشت بدهم.» مرد عصبانی هنوز از در خارج نشده دوباره برگشت: «وقتی فامیلی من را می‌بیند که کنار سطل اشغال هستم، سرم را پایین می‌اندازم.» همه ناراحت به او زل زدیم. «به قرآن قسم، هیچ حقوقی از هیچ جایی ندارم.» به طرف مرد ریشو دوید. دندان‌هایش را محکم به هم فشرده بود. چشم‌هایش داشت از جا کنده می‌شد. پای راستش را با تحکم به زمین کوبید. پوتین پلاستیک گردوخاکی را به هوا بلند کرد. از کوره در رفته بود. پر از خشم و نفرین شده بود.

«ساعت چند است؟» چهار و نیم بود. «اهل و عیالم منتظر من‌اند که ناهار بخورند. اما تو رو خدا، یئتیرسز یئتیرین [اگر می‌توانید به گوششان برسانید، برسانید.]» گفتم: «وظیفه من رساندن

است.» داشت از در می‌رفت بیرون، به عقب داد زد: «نخواهید رساند که.» گفتم: «وظیفه من گفتن است و می‌گویم.» برگشت و نزدیک‌تر آمد: «رفتیم پیش امام جمعه. دادم کاغذ نوشتند. گفتم قسم به شرفم، از هیچ جایی یک تومان هم حقوق ندارم. اگر امکان داشته باشد به این خانم من قندش مشکل دارد. شاید یک روز بمیرد. شاید بزند و کور بشود. شاید بزند و فلج بشود. یک ذره به من کمک کنید.» صاحب مغازه گفت: «کمک نمی‌کند.» مرد عصبانی ادامه داد: «یکی دو نفر آدم گذاشته‌اند آنجا. این‌طوری می‌گویند: بردار ببر کمیته امداد. گفتم: آیه، به جای اینکه کمیته امداد بروم، این‌ها [آشغال] را جمع می‌کنم. و نمی‌روم توی کمیته امداد.»

صاحب مغازه آه غلیظی کشید: «درد چوخلدی [درد زیاد است].» مرد عصبانی باز هم ادامه داد: «در سال ۱۳۵۷ دو هزار کیلو خمیر می‌پختم. شب ساعت ۱۰ شروع به کار می‌کردم تا فردا صبح ساعت ۱۰، اما نماینده‌مان عرضه نداشت. عرضه نداشت که حرف بزند. من باید بیست سال پیش بازنشسته می‌شدم؛ چون کار شاطری از جمله شغل‌های سخت و زیان‌آور است. الان هم افتاده‌ام دنبال کار بیمه. برو فردا بیا. برو پس فردا بیا. چقدر بروم و بیایم؟ سن منیم دردی می‌بیلیمسن [تو درد من را نمی‌فهمی]، چون حقوق تو می‌آید، کت و شلوار پوشیده‌ای، از من هم معذرت می‌خواهم، شاید اگر ایلسن منن ایرگنه‌سن [اگر بو بکشی، از من منزجر می‌شوی]. از من بو می‌آید.» دست‌کوبان رو به کیسه بزرگ زباله‌ها گفت: «اما به خدا قسم، دستتان را به این نمی‌زنید. اما تو را به خدا برسان.» خداحافظی کرد و رفت.

زباله‌گردی برای مردهای بزرگسال هنوز شرم‌آور است و عادی نشده است. «پدیدارشناسی تجربه خود» (زهاوی، ۲۰۰۳) در کار زباله‌گردی که ذات آن بوی بد و تعفن است، به هستی اجتماعی^۱ خجالت‌آور منجر می‌شود: فاصله‌گرفتن از حتی دوستان همکار در زباله‌گردی برای جلوگیری از تشکیل تجربه بد و تهوع‌آور از رسیدن بو به مشام. تجربه پدیدارشناختی دیگر در لحظه فروبردن سر به سطل آشغال رخ می‌دهد. زمانی که مرد زباله‌گرد مراقب است تا در این لحظه آشنایی او را نبیند و اگر ببیند، سر به زیر می‌افکند. این لحظات فرایندی از «استیگماتزی» (گافمن، ۱۹۸۶) را به وجود می‌آورد. مردان بزرگسال زباله‌گرد، خودشان را ننگ اجتماع تصور می‌کنند. دومین تجربه به این خاطر رخ می‌دهد که قپانلاری‌ها در یک اجتماع طایفه‌ای زندگی می‌کنند که روابط اجتماعی‌شان براساس آشنایی است. مردان زباله‌گرد قپانلار در اثر «کردار اخلاقی نهادها»ی دولت (فاسین، ۲۰۱۵)، هم‌زمان بدل به «مردان شرم» و «مردان خشم» (والنتین،

1. social being

۱۹۶۳) شده‌اند و این می‌تواند سرآغاز بسیاری از پریشانی‌های روانی باشد. اقتصاد اشغال با ایجاد عواطف شدیدی چون شرم و خشم نقش خود را حیات روانی می‌زند و می‌تواند به اختلال‌های روانی شدید بینجامد (مارتین، ۲۰۰۷). این امر می‌تواند پرتویی بر برخی از بستری‌های مکرر مردان قپانلار در بیمارستان‌های روانی بیفکند؛ اختلال‌هایی که همواره برای خود شخص، خانواده، و نیز پژوهشگر میدانی کار پرابهام‌اند.

کودکان زباله‌گرد و عواطف والدین

زباله‌گردی در آغاز در قپانلار بیشتر مخصوص مردان بزرگسال بود، اما رفته رفته دست کودکان هم به گرفتن چرخ‌ها عادت کرد. گاه که صبح زود به محله می‌روم، در میان مردان جوان و بزرگسال، کودکان و نوجوان‌هایی را هم می‌بینم که تنها یا همراه با دوست یا پدرشان لباس کار جمع‌آوری زباله و ضایعات از سطل‌های زباله را پوشیده‌اند و راهی خیابان‌ها و محله‌های اطراف قپانلارند. همین‌طور دیگر عادی است که کودکان و نوجوان‌های بسیاری را در خود محله و در خیابان اصلی بینم که سر به سطل‌های اشغال فروبرده‌اند. من با صحنه‌های کار کودکان در سایت‌های میدانی دیگرم در پاکدشت، لب خط و کرمانشاه روبه‌رو شده بودم، اما در تبریز انتظار نداشتم که به این زودی‌ها کار زباله‌گردی به کودکان برسد. به چند دلیل: اول اینکه تحت تأثیر چیزهایی که در مورد فرهنگ خاص و خالص آذربایجان گفته می‌شد، از جمله اینکه غیرت و تعصب اجازه نمی‌دهد که اگر کسی حتی اگر فقیر هم باشد در سطح شهر گدایی بکند و بدین‌طریق آبروی خود را بریزد. دوم اینکه خیریه‌ها آنقدر در سطح شهر گسترده هستند که جلوی تظاهر بیرونی هرگونه فقری را می‌گیرند. و سوم، تجربه‌های میدانی خودم از محله‌های حاشیه‌نشین. برخوردهایم با اهالی در طول سال‌های گذشته تصور موجود از غیرت و تعصب فرهنگ آذربایجانی را تأیید می‌کرد. در واقع، با هیچ خانواده‌ای تا حدود دو سال پیش مواجه نشده بودم که کودکان‌شان را وادار به کار کنند. به همین خاطر بود که وقتی با یکی از NGOهای فعال در خصوص مردمان حاشیه‌نشین کار می‌کردم، ماه‌ها طول می‌کشید تا بتوانیم یک مورد کودک کار پیدا کنیم، اما در عرض همین یکی دو سال اخیر، کار کودک به‌طور چشمگیری در محله‌های حاشیه‌نشین و از جمله قپانلار ظهور کرده و گسترش یافته است.

در یکی دو سال اخیر چه اتفاقی افتاده که گرایش فرهنگی به حفظ آبروی آذربایجانی‌های ساکن قپانلار را تغییر داده است؟ چرا دیگر کارکردن پسرهای کودک و نوجوان برای

خانواده‌های قپانلار به قول خودشان «عار» (ننگ) نیست؟ پاسخ‌ها در نیروهایی است که از بیرون به فرهنگ فشار می‌آورد تا ارزش‌های خودش را تغییر دهد. وقتی اهالی نمی‌توانند در برابر نیروهای بزرگ‌مقیاس بیرونی تاب بیاورند و فشار آن را تحمل کنند، الگوهای فکری، رفتاری و عاطفی‌شان را برای تطبیق با آن تغییر می‌دهند. مردمان قپانلار فرهنگشان را خودشان خلق می‌کنند، اما نه تحت شرایطی که دلخواهشان بوده باشد (شپره‌یوز، ۱۹۹۲: ۳۴۱-۳۴۲). در یکی دو سال اخیر، گرانی و بیکاری به سطح بی‌سابقه‌ای رسیده است. اهالی قپانلار به‌خاطر اینکه اغلب صاحبان مسکن خودشان هستند و اجاره نمی‌پردازند، می‌توانستند با کار کم درآمد پدرهای خانواده سر کنند. به‌علاوه، حضور نسبتاً گسترده خیریه‌ها و NGOها در این محله‌ها تا حدی جلوی سوء‌تغذیه را می‌گرفت. اما فشار اقتصادی در سال‌های اخیر به حدی زیاد شده که کمک‌های خیریه‌ها دیگر اثربخشی سابق را ندارد.

تاب‌نیاموردن خانواده‌ها در برابر فشار اقتصادی آن‌ها را به طرف استفاده از نیروی کار کودکان سوق داده است. در این وضعیت سخت اقتصادی، کودکان قپانلار، قربانیان اصلی‌اند؛ آن‌هایی که دیگر مثل سابق وقتشان را برای بازی در کوچه‌های صدها پله‌ای یا در زمین خانه‌های خراب‌شده نمی‌گذرانند. بدین ترتیب عمل‌هایی که قبلاً می‌توانست آبروی خانواده را بریزد، یعنی کارکردن کودکان و جمع‌کردن آشغال، اکنون دیگر آبرور نیست. هم خانواده‌هایی که بچه‌هایشان را به کار زباله‌گردی می‌فرستند و هم خانواده‌های دیگری که فقط ناظرند، هر دو گروه می‌خواهند به این دید جدید برسند که نباید زباله‌گردی را عملی منفی ارزیابی کنند، ولی این کار ساده‌ای نیست، یعنی تغییر عواطف عمل‌آسانی نیست. نیاز به دست‌وپنجه نرم‌کردن با دل‌های مشوش دارد تا بتوان شیوه‌ای جدید از زندگی را شکل داد (ویکان، ۱۹۹۰). به این ترتیب اقتصاد تأثیر خود را بر تغییرات فرهنگی می‌گذارد و مهم‌ترین تغییر، دگرگونی در حیات عاطفی^۱ در سطح جمعی است. عواطف والدین به کودکانشان در حال ازسرگذراندن تغییرات بزرگی است.

بحث و نتیجه‌گیری

دهه‌های اخیر شاهد ظهور عواطف در تحقیقات رشته‌های مختلف علمی (دوکس و همکاران، ۲۰۲۱) و از جمله در مردم‌شناسی (بیتی، ۲۰۱۴) بوده است. حیات اقتصادی و روانی مردمان قپانلار رابطه‌ای متضاد با یکدیگر دارند؛ درحالی‌که بخش اعظمی از اهالی از فعالیت‌های

اقتصادی رسمی انگاشته شده در داخل شهر سلب شده‌اند، ناگزیر به اقتصاد اشغال روی آورده‌اند؛ اقتصادی که عرصه‌های قابل توجهی از زندگی جمعی آن‌ها را قبضه کرده است. خودخوری‌های خشمگینانه خانواده‌ها به خاطر کپه‌های اشغال‌ها و ماشین‌ها، خشم مردان جوان با دیدن پیشرفت‌های غیراخلاقی و شرم مردان میانسال از دیده‌شدن توسط آشنایان، همگی نشان می‌دهد اقتصاد اشغال موجب می‌شود که قپانلاری‌ها با این عواطف برآمده از کار جمع‌آوری ضایعات رنج بکشند.

با وجود این، چرا به‌طور خاص مردان قپانلاری خشمشان را بروز نمی‌دهند؟ صحنه گاراژ ضایعات و گفت‌وگویم با جوان خرده‌فروش ضایعات، هردو از خصلتی از جهان عاطفی مردان برای من پرده برداشتند. مرد میانسال با صحبت‌کردن از تاریخی از تحقیر توسط دولت و نهادهای بوروکراتیک آن، به جوش آمد و فورانی از خشم را بر من خالی کرد و مرد جوان در صحبتی آهسته از خشم پنهان خودش و بسیاری نسبت به اهالی یووا حرف زد. چگونه می‌توانیم ظاهر آرام و ساکت بسیاری از قپانلاری‌ها را تحلیل کنیم، درحالی‌که وقتی پژوهشگری در میانشان زندگی می‌کند درمی‌یابد که چنین نیست؟ اونی ویکان در کتابش، کنترل قلب‌های متلاطم (۱۹۹۰)، نشان می‌دهد که در زیر ظاهر آرام بالایی‌ها، قلب‌هایشان دیگری است جوشان. مردمان بالی معتقدند با آشکارکردن احساسات درونی‌شان در معرض خطر حمله یکی از دشمنان پنهانی‌شان در جامعه قرار می‌گیرند (لیندولم، ۲۰۰۷: ۲۷۷-۲۷۸). در زندگی قپانلاری‌ها، بروزندان خشم را چگونه می‌توان توضیح داد؟ آن‌ها سکوت پیشه می‌کنند. حرف نمی‌زنند؛ زیرا از دیوانه‌شدن می‌ترسند، «آدام دانشاندا سفتهلیر» (آدم وقتی حرف می‌زند دیوانه می‌شود). تقلا می‌کنند فکرشان را متمرکز بر مصائب حیات اقتصادی نکنند؛ زیرا «دلی اولارسان» (دیوانه می‌شوی). واهمه دارند دیوانه شوند و اوضاع از کنترل خارج شود و این می‌تواند پیامدهای خطرناکی داشته باشد. آن‌ها از خراب‌ترشدن زندگی، از بدترشدن وضع از آنچه اکنون هست واهمه دارند، از صدمات بیشتر. مردان با دیوانه‌شدن، یعنی با ازدست‌دادن کنترل خودشان و در نتیجه درگیرشدن با نهادهای بوروکراتیک یا با اهالی یووا، شرمندۀ زن و بچه‌هایشان خواهند شد. زنان هم در برابر سرسام کار ضایعاتی اعتراض نمی‌کنند؛ مبادا که دعوایی گریبان شوهرانشان را بگیرد. آن‌ها شرمشان را در برابر دیگران و در جامعه تعلیق می‌کنند؛ زیرا کودکان زباله‌گرد، کمک مالی هرچند ناچیزی در این شرایط فلاکت‌بارند. حیات روانی و عواطف مردان و زنان قپانلاری این‌چنین به محاصره و استعمار اقتصاد و زنده‌ماندن درآمده است.

تلاطم قلب‌ها در قپانلار با خودخوری کنترل می‌شود که در ترکی به آن «ایچیم ایچیمی بیر» گفته می‌شود. خشم مردان و نیز خانواده‌های قپانلاری فروخورده می‌شود؛ به این معنا که به درون برگردانده می‌شود. آن‌ها «خشمشان را درونی می‌کنند» (بورگوا، ۲۰۰۲: ۳۰) و این می‌تواند آسیب‌پذیری روانی این مردمان را توضیح دهد. به این ترتیب به‌جای دیوانگی در بیرون جامعه، دیوانگی در درون، در خود، در تن و روان پدید می‌آید. در بسیاری از گفت‌وگوهایی که در خانه‌های قپانلاری، به‌ویژه آن‌هایی که فقیرتر بودند، انجام می‌دادم، انبوهی از قرص و دارو جلوی من گذاشته می‌شد و پرونده‌های ضخیم پزشکی از پستوها بیرون می‌آمد. و داستان‌های سال‌های سال آوارگی در بیمارستان‌های روانی روایت می‌شد. در اینجا فرایند پزشکی شدن رنج روی داده است؛ امری که بر خاستگاه‌های اجتماعی رنج پرده می‌کشد.

منابع

- دفتر تسهیلگری محله قپانلار (۱۳۹۸)، گزارش سرشماری جمعیت و مسکن.
- علیزاده اقدم، محمدباقر و محمدامینی، حمیده (۱۳۹۱)، «تحلیلی بر علل و پیامدهای شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین با نگرش ویژه بر شهر خمین»، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، شماره ۲: ۱۲۱-۱۳۸.
- مارکس، کارل (۱۳۹۸)، *سرمایه: نقد اقتصاد سیاسی*، ترجمه حسن مرتضوی، جلد اول، تهران: لاهیتا.
- نقدی، اسداله و همکاران (۱۴۰۰)، «مطالعه گونه‌شناسی، چالش‌های حاشیه‌نشین و بازی‌های حاشیه‌نشینان با سیاست‌های شهری (مورد مطالعه: شهر ساوه)»، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، شماره ۱: ۲۴۳-۲۷۵.
- Abu-Lughod, L. (1986), **Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society**, Berkeley: University of California Press.
- Atkinson, P., & Hammersly, M. (2007). **Ethnography: Principles in Practice**, London: Tavistock.
- Beatty, A. (2005), "Emotions in the Field: What Are We Talking About?" **Journal of the Royal Anthropological Institute**, No. 11: 17-37.
- Beatty, A. (2014), "Anthropology and Emotion", **Journal of the Royal Anthropological Institute**, No. 3: 545-563.
- Beatty, A. (2019), **Emotional Worlds: Beyond An Anthropology of Emotion**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourgois, P. (2002), "Understanding Inner-City Poverty Resistance and Self-Destruction", in **Exotic No More Anthropology on the Front Lines**, edited by Jeremy MacClancy, Chicago & London: University of Chicago Press, pp. 15-32.

- Briggs, J. (1978), "The Origins of Nonviolence: Inuit Management of Aggression", in Ashley Montague (ed.), **Learning Non-Aggression: The Experience of Non-Literate Societies**, New York: Oxford University Press.
- Briggs, J. (1970), **Never in Anger: Portrait of an Eskimo Family**, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Briggs, J. (1998), **Inuit Morality Play: The Emotional Education of a Three-Year-Old**, New Haven, CT: Yale University Press.
- Dukes, D. et al. (2021), "The Rise of Affectivism", **Nature Human Behavior**, No. 7: 816-820.
- Emerson, R. et al. (2011), **Writing Ethnographic Fieldnotes**, 2nd edition, Chicago: University of Chicago Press.
- Fassin, D. et al. (2015), **At the Heart of the State: The Moral World of Institutions**, Translated by Patrick Brown and Didier Fassin, London: Pluto Press.
- Gaffman, E. (1986), **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**, Touchstone.
- Gay Blasco, P. & Wardle, H. (2019), **How to Read Ethnography**, 2nd edition, London & New York: Routledge.
- Geertz, H. (1959), "The Vocabulary of Emotions", **Psychiatry**, No. 22: 225-237.
- Kleinman, A., Das, V., & Lock, M. (1997), **Social Suffering**, Berkeley: University of California Press.
- Lindholm, C. (2007), **Culture and Identity: The History, Theory, and Practice of Psychological Anthropology**, Oxford: Oneworld Publications.
- Lutz, C. (1988), **Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and their Challenge to Western Theory**, Chicago: University of Chicago Press.
- Lutz, C., & White, G. (1986), The Anthropology of Emotions, **Annual Review of Anthropology**, No. 15: 405-436.
- Martin, E. (2007), **Bipolar Expeditions: Mania and Depression in American Culture**, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Miller, B. (2017), **Cultural Anthropology in a Globalizing World**, 8th edition, Boston: Pearson.
- Rosaldo, M. (1980), **Knowledge and Passion: Ilongot Notions of Self and Social Life**, Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Scheper-Hughes, N. (2001), **Saints, Scholars and Schizophrenics: Mental Illness in Rural Ireland**, 2nd edition. Berkeley: University of California Press.
- Scheper-Hughes, N. (1992), **Death without Weeping: The Violence of Everyday Life in Brazil**, Berkeley: University of California Press.
- Shweder, R., & LeVine, R. (eds.) (1984), **Culture Theory: Essays on Mind, Self, and Emotion**, Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- Valentine, C. A. (1963), "Men of Anger and Men of Shame: Lakalai Ethnopsychology and Its Implications for Sociopsychological Theory", **Ethnology**, No. 2: 441-77.
- Wikan, U. (1990), **Managing Turbulent Hearts: A Balinese Formula for Living**, Chicago: University of Chicago Press.
- Zahavi, D. (2003), Phenomenology of self, In **The self in Neuroscience and Psychiatry**, T. Kircher and A. David eds. Cambridge University Press.